

Erdei Ferenc és a makói parasztság

Erdei Ferenc társadalmi, közéleti tevékenységét parasztpolitikusként kezdte és végezte. Életművét — mind tudományos, mind politikai munkásságát — a parasztság felszabadulásáért vívott küzdelme határozta meg. Az egész dolgozó parasztság sorsa lebegett szeme előtt, de életútjának elindítója a makói hagymatermelő parasztság volt, amellyel — magasra ívelő politikai, közéleti pályáján is — mindig közösséget érzett és kapcsolatát sohasem szakította meg vele. Erdei Ferencet a makói hagymakertészek harca, e sajátos paraszti réteg gazdasági és társadalmi-politikai dinamizmusa indította küzdelmes útjára a harmincas években. Velük és általuk, az ő küzdelmük vállalásával vált Erdei Ferenc az egész parasztság ügyének harcosává.

Műveiben kiérezhető a makói parasztság iránti szeretete. Szociográfiai alkotásaiban mindig visszatekint makói tapasztalataira, a makói hagymatermelő parasztság helyzetének, küzdelmének, törekvéseinek általánosítható tanulságaira. Kedvező, szerencsés körülménynek fogható fel, hogy Makón, a makói hagymakertészek életének közvetlen, mindennapi ismeretében kezdhette tudományos, szociográfiai munkásságát. Makón a parasztság fejlődése előrébb tartott, a vagyonos és szellemi rétegek közötti ellentétek élesebbek voltak a Horthy-rendszer idején, mint a nagybirtok uralta mezőgazdasági területeken. Így az egyetemet végzett, 24 éves fiatalember már 1934-ben, a makói parasztságról írott szociográfiai tanulmányában lényegében a marxizmus—leninizmuséhoz hasonló következtetésre jutott. Megállapította, hogy „a gazdává és szellemi, polgárrá és proletárrá hasadt parasztság kezd hasonlónak válni a nem paraszt polgársághoz és proletariátushoz”.

Figyelme és érdeklődése még inkább a hagymakertészek helyzete és harca felé fordult, hiszen e réteg törekvéseiben vélte felismerni az egész elnyomott parasztság felemelkedési lehetőségét. Tudományos pontossággal igyekezett feltárni e réteg helyzetét, gazdasági, társadalmi és politikai jellegzetességeit: „A makói hagymások eredetük szerint szellemi parasztok, valóságos telkesgazda még véletlenül sincs köztük. A város körüli kis veteményföldeken jöttek rá a hagymatermelés kultúrájára és azt többnyire bérleteken folytatják ma is. Legtöbbjük csak bérlő, kevés közöttük a törpebirtokos, és egészen elenyésző hányad az, akiknek 10 holdnál nagyobb birtokuk van. Termelési technikájuk egészen kerties, tehát e vonatkozásban messze kimagaslának a közönséges szántóföldi kultúra szintjéről. Tipikus vállalkozófajta, amelyet egy viláfgazdasági cikk emelt ki a szellemiségből, minélfogva egész gazdasági egzisztenciájuk kapitalista alapú.”¹

Megállapította tehát, hogy a hagymatermelés a makói agrárfejlődés polgári, kapitalista vonásaival függ össze. Ennél azonban nem állt meg, és a hagymás réteg iránti szeretete és ragaszkodása ellenére tudományos lelkiismeretességgel feltárta az ebből adódó következtetéseket, e réteg ellentmondásos társadalmi jellegzetességeit: „Haladó és kalkuláló termelést folytatnak, és kíméletlen versengésben állanak egymással a termelésben és az értékesítésben egyaránt. Társadalmi arculatuk ennek teljesen megfelelő. Haladó, polgárosodó parasztok, akik semmiféle paraszti közösséget nem éreznek egymás iránt, és minden vonatkozásban megkülönböztetik magukat a gazdagparasztoktól. Olyan kisparasztok, akik a mezővárosi társadalom viszonylagos szabadsága és egy szerencsés termelési ág révén birtokában vannak a gazdasági és társadalmi fölemelkedés bizonyos eszközeinek, vagy legalábbis reményük van ezek megszerzésére. Szigorúan és ridegen individualista emberfajta. Az egész termelési kultúra, amelyet kiműveltek, bravúrjeljesítmény volt, mégpedig egyes vállalkozó és ügyes kertészeknek a teljesítménye. Magatartásuk minden vonatkozásban ez

is maradt mindvégig. Versengők, irigyek, bizalmatlanok, de törekvők és haladók... Egyetlen olyan tulajdonságuk van a hagymásoknak, amely nem zárja ki azt, hogy mégis szövetkezetbe legyenek tömöríthetők: az, hogy haladó és polgárosodó parasz-
tok, szóval olyanok, akik az emelkedés és gyarapodás érdekében mindenre vállalkoznak. Ennek a tulajdonságuknak a folyománya az is, hogy ellenzéki szelleműek, és minden urak felé való lojalitás hiányzik belőlük. Ezért képesek autonóm társulásra.”²

E sorokat 1934 szeptemberében írta Erdei Ferenc, amikor a szegedi egyetem elvégzése után, a makói hagymakertészek szövetkezetében és egyesületében vállalt munkát. A szövetkezet és egyesület vezetői 1935 őszén nyugat-európai tanulmányútra küldték, hogy tanulmányozza az ottani hagymatermelést és a hagymaértékesítés lehetőségeit. Tanulmányútja során nyitott szemmel nézett szét a meglátogatott országokban. (Németországban ekkor már Hitler volt hatalmon.) Legnagyobb gondossággal a németországi pfalzi hagymatermelést vizsgálta. A Makói Ujságban³ megjelent beszámolójában megállapította, hogy a pfalzi és a makói hagymatermelés között van némi hasonlóság, de lényeges a különbség: a pfalzi tartományban „kiépített és sokirányú mezőgazdasági termelést folytatnak, a kertészek többet dolgoznak, mint a mi földművelőink”. Némi büszkeséggel írta: „A pfalziak nem bocsájt-
koznak közelharcba a földdel. Nem ismerik a kaparást, a gyomlálást, mindent hosszú nyelű szerszámokkal végeznek, s amit csak lehet — az én szememben még azt is, amit nem lehet — igával végezhetnek. Nem simogatják és nem becézik úgy a földjüket. Nem szeretik úgy, mint a makóiak... Általában hagymatermelésük távolról sem olyan gondos, mint a mienk, s távolról sem törődnek annyit vele: a hagyma nekik csak egy a sok közül.”

Tapasztalataiból azt a tanulságot vonta le, hogy a makói hagymások nem igazi kertészek, mert domináló kézimunkájuk ellenére egyoldalú monokultúrát űznek, nem úgy, mint a pfalziak, akik a hagyma mellett káposztát, burgonyát, répát, retek, dohányt és gyümölcsféléket is termelnek, és nem létezik náluk, nem főterményük a hagyma. Tanulmányútja során Svájcban, Hollandiában a szövetkezetek életével is ismerkedett. Jobban megismerte az ottani szövetkezeti mozgalmat, s ez is ösztönzést adott neki, hogy itthon harcoljon a makói kertésszövetkezet demokratizálásáért. Erősödött a meggyőződése, hogy a parasztság felszabadulási törekvéseiben az autonóm, demokratikus szövetkezetek fontos szerepet tölthetnek be.

Hazatérése után még tudatosabban, még elszántabban vállalta a hagymakertészek harcának támogatását. 1936 elején a hagymaszövetkezet ügyvezető elnökévé választották, így nagyobb lehetősége nyílt demokratikus szövetkezeti elveinek érvényesítésére. Ellenzéki hagymakertész társaival következetes küzdelmet folytattak azért, hogy a szövetkezet vezetőségéből kiszorítsák a kormánypártiakat, akik mindenképpen akadályozták a szövetkezet demokratikus fejlődését, a hagymások érdekeinek érvényesítését. 1937 februárjában demokratikus választás útján kibuktatták a szövetkezet régi kormánypárti vezetőit, és teljesen baloldali, ellenzéki vezetőséget választottak a szövetkezet élére. Ez nemcsak a városban hatott szenzációként, hanem az egész környéken, és országos figyelmet keltett.

A 3000 tagú szövetkezetnek Erdei Ferenc vált elismert vezetőjévé, aki demokratikus szövetkezeti elveit igyekezett a gyakorlatba átültetni. Legfőbb törekvése az volt, hogy a szövetkezetet termelői szövetkezetté fejlessze olyan értelemben, hogy egységes földbérletet harcoljon ki, védje a kishagymások érdekeit és fejlessze termelési, kertészeti kultúrájukat. Célul tűzte ki a hagymatermelés egyoldalú monokultúrás jellegének megszüntetését, más zöldségfélék meghonosítását, és meg akarta szervezni a szövetkezetben keresztül a termés bizományi értékesítését. Még 1936 végén a hagymatermelés technikai javításának érdekében, felhasználva nyugati tanulmányai eredményét, egy szövetkezeti kísérleti telepet létesített, amelyben — a legjobb hagymatermelők bevonásával — céltudatos hagymanemesítő és termelés-fejlesztő munkába kezdett.

A kertésszövetkezet nemcsak gazdasági szervezet volt, hanem ellenzéki politi-

kai fórummá fejlődött, amely mozgósító hatással volt a parasztság demokratikus tömegeire és fontos szerepet töltött be a helyi politikai küzdelmekben is. A szövetkezet működését nemcsak Makó, hanem a környező vidék demokratikus paraszti közvéleménye érdeklődéssel figyelte.

Erdei Ferenc az 1937 májusában indult ellenzéki Makói Független Ujságban megjelent cikksorozatában feldolgozta a makói hagymakertészek korábbi szövetkezeti kísérleteinek történetét és a tanulságok levonásával igyekezett megfogalmazni az igazi demokratikus szövetkezeti elveket. A lap hasábjain hirdette saját szövetkezeti elgondolásait, ellenzéki demokratikus törekvéseit.

A hagymakertészek gazdasági küzdelme kezdett mindinkább politikai jelleget öltetni, hiszen mind eredményesebbé váló tevékenységükkel nagy tekintélyt vívtak ki maguknak a vidék szegényparasztsága körében. A szövetkezet egyben az 1937 elején szerveződött Márciusi Front-mozgalom egyik fontos vidéki gazdasági és politikai bázisává fejlődött. A városban létrejött a demokratikus ellenzéki pártok, a Kossuth-párt, a Független Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt helyi szövetsége, amely támogatta a Márciusi Front küzdelmét. Erdi Ferenc a szövetkezet irányítása mellett a szövetkezett ellenzéki pártok helyi közlönyének, a Várospolitikai Szemlének szerkesztői munkáját is végezte, és a Márciusi Front egyik országosan ismertté váló vezető egyéniségévé fejlődött.

A kormányzat felismerte az Erdi vezetete ellenzéki hagymaszövetkezet működésében rejlő gazdasági és politikai veszélyt, ezért mindenáron a megfojtására törekedett. 1937 nyarán a kormány támogatta országos nagygazda szövetkezet, a Mezőgazdasági Termelők Egyesült Szövetkezete (METESZ) kapta meg a hagyma exportálásának kizárólagos jogát. Ez azt jelentette, hogy a hagymakertészek vagy átlépnek a METESZ-be, hogy értékesíthessék hagymájukat, vagy ha kitartanak az ellenzéki kertészszövetkezet mellett, gazdaságilag tönkremennek.

A támadással a kormányzat egyrészt szét akarta verni az ellenzéki hagymaszövetkezetet, másrészt lehetetlenné kívánta tenni Erdi Ferenc további tevékenységét a hagymakertészek között. Hiszen Erdi Ferenc volt az, aki világosan felismerte és a baloldali politikai küzdelem szolgálatába állította a makói hagymások gazdasági harcát, demokratikus szövetkezeti törekvéseit. A támadás tehát kifejezetten Erdi Ferenc ellen is irányult.

Lehetőség volt arra is, hogy az egész kertészszövetkezet belépjen a METESZ-be. Az utóbbi azonban Erdi eltávolítását követelte a kertészszövetkezet éléről. Erdi a Makói Független Ujságban nyílt levéllel fordult a hagymakertészekhez: „Olyan kézzelfoghatóan egyszerűvé vált most a kérdés, hogy csak a vak nem látja a választanivalót, és a gyáva nem meri a feleletet megadni. Teljes hatalommal monopóliumot kapott a METESZ a hagymaértékesítésre, és egykézüzeméből teljesen kizárták a hagymakertészek szövetkezetét. Erre a szövetkezet megriadt vezetői kérésre fogták a dolgot és bebocsáttatást kértek. A METESZ vezérloji pedig azt felelték: amíg az a dr. Erdi ott van a hagymások között, addig ne számíton kedvezésre a szövetkezet. A szó fogott, s a híres hagymászvezérek kegyelemre megadták magukat, s engem arra kértek, hogy én is adjam meg magam vagy álljak félre. A feleletet akkor is megadtam az igazgatóság előtt, s most itt a legnagyobb nyilvánosság előtt is világosan megadom: én soha magamat meg nem adom sem a METESZ, sem más hatalmasság előtt. Azt senki el nem veheti tőlem, hogy küzdjek soha meg nem tagadtott fajtámért és osztályomért.”

A sarokba szorított hagymakertészek a júliusban megtartott szövetkezeti közgyűlésen Erdi Ferencet kibuktatták a vezetőségből, illetve a közgyűlés hangulatát látva, Erdi maga vontá vissza jelölését. A szövetkezet csatlakozott a METESZ-hez. A kormányzatnak, a rendszer helyi hatalmasságainak sikerült tehát elérniök céljukat: megfojtották a kishagymások veszélyessé váló szövetkezetét és Erdi Ferencet is eltávolították az ellenzéki felfogású hagymakertészek mozgalmának éléről.

A vereség nem törte meg, de a keserűség fel-felizzik későbbi írásaiban. A szegedi Délmagyarország című lap 1938. újévi számában A hagyma legendája címmel

megjelent cikkében a korábbinál keserűbben teszi szová a hagymásparasztok önző, individualista, kispolgári vonásait: „Hogy makói hagymás, ez emberben is külön minőséget és fajtát jelent. Törekvő és polgárosodó parasztfajta. Mindent a hagymának köszönhet, tehát azt is szolgálja. Olyan türelmetlen és önző, mint a termelése. Ha baja van, zúgolódik, ha jól megy neki, pöffeszkedik. Semmi parasztfajta hit nincs benne. Csak a saját hasznáért hajlandó elhinni valamit is bárkinek. Urakkal szemben nem megalázkodó, de ha haszna van belőle, odaszegődik.

Okoskodó emberfajta. Csak annak hisz, amit a szemével lát, és szavakat mondhat neki akárki, úgy hull vissza, mint a falról a borsó. De maga is tud beszélni. Annyi szónok van köztük, hogy ritkaság, és mindig hatalmaskodó hév van a beszédjükben.

Mint a hagymatermelésük: egyszer csak egy dolog fontos nekik, s arra mindent rátesznek. Egyszer egyik vezetőnek hisznek, és mennek utána, de ha kicsit is nehézes lesz a helyzet, másik után mennek, és az előbbit cserbenhagyják.”

Jól ismerte, nem tagadta, sőt bírálta is fajtája, a hagymakertészek kispolgári mentalitását, mégis megrázó volt számára, mikor az egyéni haszonért cserbenhagyták őt. Fájdalmas volt ez neki, noha megértette őket. Ez a szemérmes fájdalom tűnik elő a 1938-ban megjelent Parasztk című művének utószavában: „Tagadtam a parasztsorsot, nem menekültem a kínált úton és nem fogadtam a legbölcsebbnek látszó lázadás támaszát, de az embereket, akik parasztk, soha sem tagadtam meg. Unsoltak és elvárták tőlem, hogy fussak és elszagatva a tenger szálakat, belőlem legalább legyen szabad ember. Ők viszont sokszor elhagytak. Amikor azt hittem, hogy igyekvő véreimmal együttesen megépítünk egy lépést fölfelé, akkor fordultak el tőlem, amikor legközelebb voltunk a pillanathoz, mert okos urak többet ígértek és a szándékomat nagyon veszedelmesnek látták.

Mégis hiszek. Tagadom a parasztsorsot és hiszek az emberben, aki parasztk.”

Tagadta a parasztsorsot és hitt az emberben, aki parasztk. Munkásságának küzdelmének programja volt ez. Életét a parasztság felszabadításáért vívott harcra tette fel. Makói sikerei és kudarcai megedzettek, még elszántabbá és határozottabbá tették. Makó, a dinamikus életű, a politikai és gazdasági küzdelmeiktől hangos hagymás város volt az a terep, amelyen felkészült az egész parasztság felemelkedéséért vívott harc feladataira. Kibontakozó szociográfiai munkássága során az ország más vidékein szerzett tapasztalatait mindig otthoni, makói tapasztalataival és élményeivel vetette össze. A Futóhomok című művében a Duna—Tisza közti parasztság „polgárosodását” vizsgálva sokszor párhuzamot von a homoki zöldség- és gyümölcsstermelő parasztk, valamint a makói hagymakertészek törekvései között. A makói küzdelmek heve, indulata kiérezhető a könyv tudományos objektivitással megfogalmazott soraiból. Miközben a Duna—Tisza közti parasztság helyzetét vizsgálta, a Makón felvetődött, de a parasztság egészét érintő kérdésekre kereste a választ.

A Horthy-rendszer idején született legérettebb művének, a Parasztknak alap gondolatát otthoni fiatalkori élményének néhánysoros leírásával, visszafogott vallomásával teszi mindenki számára érthetővé: „Felső iskolás voltam már és gyakorta kellett kimaradnom az előadások miatt a sürgős mezei munkából, amikor egyszer nagyapám rettenetes komorsággal támadt apámra miattam. Mintha legfölső átkot mondta volna ki, úgy dörgött: »Jól van ez így? Parasztk létedre urat nevelsz a fiadból?« Az ütő megállt bennünk, s a bűn nehéz tudatában apám is, aki pedig régen föllázadt már sorsunk ellen, csak gyöngé tagadással mert felelni: »Hiszen nem lesz ez úr! Nem dolgozik épp úgy, mint mink? Nem parasztk ő most is?« — »Nem!« — zúgta rá a nagyapám és rideg parasztk fejét elfordította rólunk. Tudta, hogy nem, apám is tudta, én is tudtam és szívünkben konok elhatározás és hideg félelem vert tanyát.

Azóta tudom én, hogy mit jelent parasztknak lenni...

Apám szándékai vittek az iskolába, s nagyapám sötét tekintete kísért utamon. Olyan világ tárult felém ezen az úton, amelynek az íze megkeserítették az addig.

való paraszti békeséget. A melegítő paraszti élmények kísértetkékké fagytak és attól kezdve két világ közt hánykódtam szomjú lélekkel.

Baromi erőlködésé fajult a forró nyarak munkája és félállati vegetálássalalacsonyodott a meleg gőzt lehelő parasztiélet. Amikor pedig meztelen szögességével jelent meg előttem az úr és paraszti mostoha testvérisége, a lázadás forró hevülete buzdult föl bennem: nem, így élni nem lehet és nem méltó emberhez.”

A könyvben, amely rendszerbe foglalt vallomás, paraszti beszél parasztkróli. Írója vall arról, amit ő átél, „amit a magyar parasztság átél és amit egyáltalán a paraszti ember és paraszti társadalom átél”. A paraszti sorsot mutatta be úgy, hogy „kérdés és felelet legyen annak az embernek, aki benne él” — ahogyan ő fogalmazta — „nekem magamnak, nekünk parasztnak és nekünk európaiaknak”. Végkövetkeztetése: „Nem szabad parasztnak maradni.” „Nem lehet parasztszázgot építeni. Ha egyszer paraszti egy ország, akkor ott épp olyan naptalan az ég, mintha fölötté volna egy másik, amelyik elveszi tőle a fényt. Az építés és a szabadság ott kezdődik, ahol a világ nem paraszti.” — vallotta.

A parasztság „polgárosodásában” látta az embertelen parasztsors túlhaladásának, a parasztság felemelkedésének lehetőségét, bár felismerte a paraszti „polgárosodás” ellentmondásait is és tudatában volt annak, hogy a parasztság felszabadulása csak az egész társadalom átalakulása útján mehet végbe. Noha ebben az időben (1938-ban) még nem értette meg a munkásosztály történelmi szerepét, azonban — makói tapasztalatai alapján is — tudományos és politikai fejlődésében, gondolkodásában fokozatosan előtérbe került a munkás-paraszti szövetség szükségességének, jelentőségének felismerése.

Ekkor még — kellő ismeretek hiányában — bizonyos fenntartásai voltak a szocializmus gyakorlatával szemben, mégis a következő sorok olvashatók könyvében: „Ígélet és felszabadulás a parasztnak az a társadalom, ahol mindenki munkás és a termelőeszközök egyformán illetnek minden munkást, ahol nincsen uralkodó osztály, hanem csak állandó kiválasztás és ellenőrzés alatt álló vezetőcsoport.”

A parasztság helyzetének, fejlődésének, felszabadulási lehetőségének további átgondolt, tudományos vizsgálata, erősödő kapcsolata a munkásmozgalommal, a kommunistákkal juttatta el politikai fejlődése során ahhoz, hogy megértse a munkásosztály és a szocializmus történelmi szerepét.

1937 nyarán a harmadik szervezetben elszenvedett vereség után apjával és öccsével (anya ekkor már nem élt) elköltöztek Makórról. Csepel szigetén, Szigetszentmiklóson béreltek földet, amelyen terveik alapján tanyát építettek, hagyma- és zöldségtermelésre rendezkedtek be. Így közelebb kerültek a fővároshoz, ami azért is fontos volt számára, mert ekkor ő már az országos politikai és tudományos élet ismert személyiségévé vált. Elköltözésük ellenére szülővárosával nem szakította meg kapcsolatát. 1943-ig a szervezeti hagymakísérleti telep vezetését továbbra is ellátta. 1937 októberében az ő javaslatára és aktív közreműködésével tartották meg Makón a Márciusi Front találkozóját. 1939-ben pedig egy marosi homokszállító dereglyén alakították meg a Nemzeti Parasztpártot, s a programadó beszédet ő tartotta.

A makói hagymásparasztság gazdasági természetéről, társadalmi arculatáról írott jellemzését mind pozitív, mind negatív vonatkozásban igazolta a történelmi fejlődés. A 30-as évek közepén Makón — a városi haladó értelmiségiekkel és kispolgársággal együtt — elsősorban a hagymásparasztság volt a társadalmi bázisa a fasizmusellenes, demokratikus küzdelemnek, s a városban valóságos népfrontszerű összefogás alakult ki. A 30-as évek végén, a 40-es évek elején azonban egyre inkább megmutatkozott a hagymásparasztság kispolgári természete, politikai ingadozása. Ezzel magyarázható, hogy a városban a Szöllösi Jenő-féle szélsőjobboldali, nyilas szervezkedés a hagymásparasztok közül is sokakat megfélemlített.

A háborús évek alatt azonban a nyilas mozgalom veszített befolyásából, s a felszabadulást már sokan várták a városban. A demokratikus erők dinamizmusát bizonyította, hogy Makón, amely az ország elsőnek felszabadult városa volt, már a fel-

szabadulás másnapján nagy energiával fogtak hozzá az élet demokratikus átalakításához.

Erdei Ferenc a felszabadulás után az országos politika küzdőterén szolgálta a parasztság felszabadulásának ügyét, de Makóval és parasztságával mindvégig megtartotta kapcsolatát. 1944. október végén öccsével a fronton keresztül hazatértek Szegedre, illetve Makóra, ahol újjáalakították a régi hagymaszövetkezetet, amely meg is kezdte működését. Erdei Ferenc, mint a Nemzeti Parasztpárt egyik vezetője, nagy részt vállalt a népi demokratikus átalakulásért folytatott küzdelemben. A parasztság nagy sorsfordulói, a földosztás és a mezőgazdaság szocialista átszervezése történelmi feladatainak megvalósításában fontos szerepet töltött be.

Mindvégig figyelemmel kísérte a makói parasztság helyzetének alakulását és a város mezőgazdaságának, tsz-ei fejlesztésének munkájában tevőlegesen is részt vett. Legutolsó művében, a Város és vidékben megszívlelendő tanáccsal szolgált a makói szövetkezeteknek gazdálkodásuk fejlesztéséhez: „Az előrehaladás útja nyilvánvaló: a közös nagygazdaságokban korszerű, ipari jellegű üzemeket kell megszervezni minden olyan ágazatban, ami az itteni körülmények között, s az általános technikai fejlődés feltételei mellett lehetséges. Egy-egy szövetkezet további fellendülése azon múlik, hogy a maga keretei között vagy közös vállalkozásban sikerrel tud-e ilyeneket létrehozni és kifejleszteni. Emellett azonban a hagyományos művelési módok és azok szerényebb fejlesztése nem nélkülözhető, s ezekkel együtt... a háztáji gazdaság fenntartása, sőt itt-ott fejlesztése sem. Éppen a legfőbb termékekben, a hagymában és az állattenyésztésben kell tudni ezt a két ellentétes elemet összhangba hozni, mert a következő időszakban ez az előrehaladás törvénye.”

JEGYZETEK

1. Erdei Ferenc: Szövetkezeti Napló. 1937—1945. Erdei Ferenc: Válogatott írásai és beszédei. Kossuth Könyvkiadó. 1973. 13—14. old.
2. Uo. 14. old.
3. Erdei Ferenc: A pfalzi hagymatermelés. Makói Ujság. 1936. január 23., 24.

GÖRÖMBEI ANDRÁS

„A nagy emberi érdekekkel próbáltam azonosítani magamat”

ERDEI FERENC IRODALOMSZEMLÉLETÉRŐL

I.

A hatvanéves Németh László *Ha most lennék fiatal* című vallomásában mondja el, hogy fiatal korában saját véleményének a másokétól való éles elhatárolására törekedett, ebben látta az író dolgát, az egyéni gondolkodás kikristályosításának nagy lehetőségét, de ha ma lenne fiatal, akkor inkább az „élettel, az életben újtjukat kereső nagy emberi érdekekkel” próbálná azonosítani magát. Tíz évvel később, a hetvenéves Németh Lászlóról szólva az akkor hatvanéves Erdei Ferenc saját pályájára tekintve — szinte minden szenvedéséért, megpróbáltatásáért is kárpótlást találva — a maga vonatkozásában megelégedéssel tehetné ténymegállapítónak Németh